

IDRIZ AJETI (Priština)

ALBANSKI JEZIK U KOMPARATIVNIM STUDIJAMA PROFESORA RADOSAVA BOŠKOVIĆA

Znajući da se profesor Radosav Bošković u svojim komparativnim studijama posebno nije bavio problemima albanskog jezika, sa zebnjom će se prihvatiti opravdanost ove teme. Zbog toga moja će dužnost na samom početku biti da pokušam da ubedim neobaveštene da je uporedno proučavanje slovenskih jezika, počev od praslovenskog stadija, preko razbijanja njegova u posebne ogranke, mladog Boškovića nužno moralo uputiti na šire indoevropsko lingvističko obrazovanje.

Radosav Bošković je na studijama na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta, pored slavističkih naučnih disciplina kod renomiranih profesora Aleksandra Belića i S. Kuljbakina, slušao i predavanja profesora Henrika Barića iz uporedne gramatike indoevropskih jezika. Henrik Barić je u svojim predavanjima posebnu pažnju posvećivao pitanjima balkanske lingvistike s posebnim osvrtnom na albanističke studije. Kod njega je Bošković dobio osnovna znanja iz albanistike. Valjda je kod dr Dževata Korče, onda lektora albanskog jezika na tom fakultetu, dobio osnove iz savremenog albanskog jezika. Na našim retkim susretima, Bošković bi se prisećao i nekih detalja iz gramatike albanskog jezika, kao što je poznato pravilo da imena sa zadnjonepečanim završetkom *k*, *g*, *h* kao postpozitivni član dobijaju *-u* a ne *-i*: *zog-u* (ptica), *mik-u* (prijatelj), *ah-u* (bukva).

No, najrečitija potvrda koja nedvosmisleno govori u prilog Boškovićeve ovladavanja uporednom indoevropskom lingvistikom su, pored ostalog, brojne teme u kojima je razmatrao različna pitanja iz uporedne slavistike. Najvidljivije je to u njegovim

Osnovama uporedne gramatike slovenskih jezika, Fonetika (1968); morfologija, 1985.

U nizu primera kojima Bošković potvrđuje valjanost nekog jezičkog fenomena u slovenskim jezicima, pored drugih indoevropskih jezika, zastupljen je, gotovo u svim slučajevima, i albanski jezik. Bazična literatura koja je prof. Boškoviću u tim pitanjima služila, bio je Brugmanov »Grundriss«, kako za druge indoevropske jezike tako i za albanski. U toj ogromnoj zbirci, nahodi se sintetički sve što se onda u nauci o indoevropskim jezicima znalo o pojedinim njihovim disciplinama. Ta naučna zbirka odslikava tačno stanje u studijama istorije albanskog jezika u svim njegovim naučnim granama. (Zahvaljujući predanom radu austrijskog albanologa Gustava Majera, albanski je već krajem prošlog veka (1981) dobio svoj etimološki rečnik, što će većini balkanskih jezika zadugo nedostajati).

Neki dijalekti južnoslovenskih jezika veoma su rano došli u doticaj sa albanskim jezikom. Pa kako je broj slovenskih posuđenica u tom jeziku poprilično velik, to su se, što je sasvim prirodno, u njemu i dan-danas održali brojni jezički pojmovi, kojih danas više nema u mnogima od slovenskih jezika. No, to ne znači da ti i takvi jezički pojavi nisu zabeleženi i zapisani u spomenicima ranijih perioda slovenskih jezika. Primera radi da podsetimo na nazalnost vokala; ona se održala u svim dijalektima albanskog jezika, pa i onog dela njegova koji je preko nazalnosti u međuvokalnom položaju dobio fonetsku novinu — rotacizma (toskijski govori albanskog jezika). Da ne bi bilo zabune, moraćemo reći da je jezička osobenost rotacizma nekih albanskih dijalekata uglavnom preslovenska pojava.

Razmatrajući vokal Y u praslovenskom, staroslovenskom i dalje, Bošković kaže: »Y se nije sačuvalo ni u jednom slovenskom jeziku u svim položajima u kojima ga je imo i očuvao praslovenski jezik. Promena *y > i* je opšta pojava. U južnoslovenskim jezicima *y* je, po opštem pravilu, prešlo u *i*. Da su Južni Sloveni još imali *y* u istorijskoj eposi, pokazuju nekolike stvari. Prvo, staroslovenski jezik koji čuva *y* u svim položajima (*ri < ry* je sporadično). Drugo, najstarije albanske pozajmice iz južnoslovenskih jezika u kojima je slovensko *y* supstituisano sa *u*: *kulë < kyła, matukë < motyka karrutë < koryto*«, Bošković, Osnovi, 34. Interesantno je napomenuti da se taj glas u srpskohrvatskom jeziku održao sve do XIII veka, što pokazuju dva fakta, kaže profesor Bošković, Osnovi 34; — srpskohrvatska lična imena u latinskim listinama IX veka, u kojima se on obeležava sa *u*: *Dobramusclo = Dobromysl, Nemuslo = Nemysl, Nedamuslo = Nedamysl*, itd. Malo je neobično što je slovensko *y* u albanskom zamenjeno sa *u* kada se zna da je taj glas u vokalnom sistemu albanskog jezika u to vreme bio u živoj upotrebi. Latinski sistem ga nije poznavao, pa je, prirodno, supstituisan vokalom *u*, ali zašto albanski?

Poluglasnici, koji u slovenskom glasovnom sistemu čine karakteristične glasove, u slovenskim posuđenicama albanskog jezika supstituišu se sa dva posebna glasa: *u*, *i*: Albanska varijanta imena grada Debra (alb. Dibra od Дѣбрь) potvrđuje da je meki poluglasnik (ь) neslovenskom stanovništvu zvučalo kao glas koji naginje izgovoru vokala *i*; »na prvobitni izgovor tvrdog poluglasnika upućuju i slovenske pozajmice albanskog jezika u kojima je on zamenjen glasom *u* (grъсть=alb. »grusht.«)

Profesor Bošković je u svojim Osnovama vidno mesto dao indoevropskim guturalima, tj. zadnjonepčanim suglasnicima i njihovim zamenama u danas živim indoevropskim jezicima. Idući za Brugmanom, Bošković je prihvatio njegovu tripartitnu koncepciju tj., postojanje u indoevropskom prajeziku tri reda zadnjonepčanih suglasnika: red čistih velara, red palatala i red labiovelara, kaže Bošković, Osnovi, 74.

Idući za Brugmanom, prof. Bošković je usvojio i njegovo gledište u vezi sa zamenama zadnjonepčanih suglasnika, onako kako ih lingvistička nauka projicira u indoevropskom prajeziku; u njega je uvršten i albanski jezik. Doduše, rezultati koje u Brugmanovom korpusu (Grundriss) nahodimo u vezi sa refleksima indoevropskih guturala u albanskom, plod su naučnog proučavanja austrijskog albanologa Gustava Majera.

Takozvani čisti indoevropski velari u albanskom su očuvani kao takvi, kao uostalom i u svim jezicima, kako zapadne tako i istočne grupe. Oni u albanskom mogu imati i palatalne reflekse *k̄*, *ġ*, — što nije slučaj sa drugim indoevropskim jezicima. Tu teoriju je prihvatio i danski indoeuropeist i albanolog H. Pedersen.

Indoevropski labiovelari su se, kao uostalom i u drugim indoevropskim jezicima (*h^u*, *g^u*) ispred zadnjonepčanih vokala, izgubivši labijalni elemenat, izjednačili sa čistim velarima; ispred palatalnih vokala indoevropski labiovelari su se pretvorili u sibilante *s*, *z* (**ok^ue* — *sy*; *zjarm*, *zjarr*).

Profesor Bošković se u pitanju dvostruke zastupljenosti indoevropskih palatala u albanskom saglasio sa Brugmanovim pogledima, tako imamo: *ĥ*, *ġ*, *ġh* = *s*, *th*; *z*, *dh*, *d*; primera za albanski Bošković ne donosi.

Kako se Brugman u dvojnoj zameni indoevropskih palatala u albanskom oslanjao na rezultate Gustava Majera, mi ćemo stoga, navesti Mayerove primere na kojima gradi svoju teoriju: *vise* »mesto, predeo, kraj«, starosl. вѣсь, lat. *vicus* »gradska četvrt, kvart«, *nesër*, got. *nehva* »blizu«, *sulem* starosl. *sъlati*. Majerovu teoriju prihvatio je dobar broj poznavalaca indoevropske komparativne lingvistike, i neznatan broj albanologa. No, uskoro je zatim celo to završeno pitanje ponovo pokrenuo danski lingvist H. Pedersen (Die Gutturale im Albanesischen, KZ. 36, 1900, 277—340) osporivši Majerovu teoriju o dvostrukoj zameni indoevrop-

skih palatala u albanskom i pokazao da su pomenuti prvobitni indoevropski palatali *k̂, ĝ, ĝh* u albasnkom zamenjeni međuzubnim spirantima *th, dh, d* — i *athët*, slov. ostrb, lat. acidus; *dhandër, dhëndër*, slov. *zet*, lat. gener; *lidh*, lat. ligare; *dimën, dimër*, slov. *zima*, lat. hiems; *dhâmb, dhëmb*, gr. gomfos, starosl. зѡбѣ; bathë, grčk. fake (φακη).

Pedersen je u svojoj monumentalnoj raspravi o indoevropskim zadnjonepčanim suglasnicima u albanskom slučajeva sa navodno sibilantima za indoevropske palatale uspeo da svede na najmanju meru, ali je pokoji primer i njemu ostao nedokučiv i bez rešenja (KZ. 36. 305).

Nakon poslednjeg rata prof. Çabej se vraća na ovaj problem, na pitanje zastupljenosti indoevropskih palatala u albanskom. Uvažavajući Pedersenovo učenje o zameni indoevropskih palatala u albanskom, Çabejje (Über einige mit z-anlautende Wörter des Albanischen, in Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, 9, Heft 3, 203—229, Berlin 1956), — podvrgao etimološkoj analizi desetak albanskih reči koje počinju sibilantom -z, i utvrdio da u tom jeziku nema nijednog primera sa početnim -z koje bi bilo zamena za prajezički palatal *ĝ, ĝh*, kako se pre držalo, i da je praindoevropsko *i* u albanskom zastupljeno konsonantima *gj* i *z*, a ne -j kako se dotle smatralo.

Suprotno Majerovom izvođenju reči *vise* kojom je austrijski albanolog mislio da podupre svoju teoriju o zastupljenosti prajezičkih palatala u albanskom, Çabej je u njoj video recentno oblikovanje, i to kao množinski oblik lekseme *vend* (mesto), plural *vise vëse*, sadržane u mnogim složenicama albanskog jezika (*am-vise* »domaćica«, *mjedis*, sa ispadanjem glasa *v*, — kod Buzuku *vjedmis* (*mied+vis*). Ako se ostala dva primera *sulem* i *nesër* imaju etimološki sasvim drukčije izvoditi — prvi bi se neminovno morao dovesti u vezu sa leksemskim minimumom *sjell*, a drugi »nesër« svodio bi se na *në+esëll+herë* (rano ujutru) — onda od Majerove teorije o dvojnoj zameni indoevropskih palatala u albanskom jeziku ne ostaje ništa.

Saglasivši se sa dobrim delom Majerove teorije, H. Pedersen je snažno podržao i onaj njen segment u kojemu se Majer zalaže za dvostruku zastupljenost indoevropskih čistih velara u albanskom jeziku. Naime, Pedersen je, podržavajući i taj deo Majereova učenja, unapredio celo to pitanje podvrgavši analizi jedanaest primera u kojima su navodno indoevropski čisti velari u položaju ispred palatalnih vokala dobili palatalni karakter: *geth, gjej, ergjöz, dergjem* i dr., i time, navodno, učinio postojećom teoriju o čuvanju tri reda guturala u albanskom jeziku.

Svih 11 primera koje je Pedersen u navedenoj studiji raščlanio i etimološki rastumačio sadrži palatalne guturale za prajezičke čiste velare. Međutim, njegova interpretacija pomenutih

etimologija nije mogla proći bez primedaba i prigovora. Čabej u studiji: *Mbi disa rregulla të fonetikës historike të shqipes, Studime filologjike 1970/2, 77—95*, nem. verzija: *Über einige Lautregeln des Albanischen, Die Sprache, XVII/2, 132—154*, dovodi u pitanje Pedersenovo izvođenje svih 11 primera. U analizi pominjanih primera, Čabej je nedvosmisleno pokazao da su njihovi oblici recentni, nastali metafonijским delovanjem, utvrdivši za svaku od njih prethodni stupanj sa čistim velarom. Primera radi, navodimo: *ergjez* »sitne vaši u kosi ljudi« — sekundarni je oblik apelativa *argull* pl. *arguj* i *ergjëz*, potvrđen u dijalektima Arbanasa u Italiji (Emanuele Giordano, *Dizionario degli Albanesi d'Italia*); glagolski oblik *gjej* »naći, nalaziti« — e *gjetë e zeza*, e liga »snašlo ga (je) zlo« — nije iskonska forma, kao ni *gjel* od *gallus*; *gjeth* od **gath*; *gjedh* »goveda« od **gadh* — već je metafonijom dobijen oblik od **ganj*, **ganio*, **gadnio*. Oblik *gjej* se, bez svake sumnje, poređuje sa (do, po, na, u) -goditi, *zgoda*, u značenju »nalazim, srećem, susrećem, dolazim, nalazim se«.

Čabejeva intervencija na Majer-Pedersenovu teoriju o dvojnoj zameni indoevropskih čistih velara u albanskom, nešto zbog kratke vremenske distance, a nešto i zbog indiferentnog stava naučnika prema njegovim predloženim novinama, nije mogla biti u potpunosti usvojena. Zato je nemaju ni najbolji etimološki rečnici indoevropskih jezika, ni drugi jezički priručnici — pa, naravno, ni Boškovićeви Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika. I ovo je dokaz više da jezičke novine, ma kakve one bile, s mukom krče put do potpunog usvajanja njihova.

Ako je trenutno reč o Čabeju, onda bismo mogli dodati da je on u učenju o zameni indoevropskih guturala u albanskom uneo mnogo reda i mislim da je, idući Majer-Pedersenovim putem, konačno skinuo s dnevnog reda i ono što je posle tih velikana u albanističkoj nauci, s tim u vezi, bilo sporno. Usvajanje njihovo umnogome zavisi kakvom će brzinom njegovi pogledi i rešenja tih ključnih jezičkih pitanja albanistike i balkanske lingvistike dopreti do evropske nauke.

A ako želimo da potražimo mesto u tim odnosima čoveka i naučnika u čiji smo se spomen ovde okupili, onda bih ja uz najveću naučničku odgovornost rekao da je, od svih Belićevih đaka, prof. Bošković jedan od najobaveštenijih slavista o albanističkim jezičkim pitanjima. Ako bi razmatrao koji problem iz starosrpske antroponimike, onda se u njegovoj korišćenoj literaturi obavezno nalazila i odnosna albanska.

Mislim da delim mišljenje najvećeg broja slavističkih stručnjaka da je prof. Bošković, ako ne najveći, a ono, van svake sumnje, jedan od najvećih poznavalaca, posebno onog dela srpsko-hrvatskog jezika koji predstavlja njegovu tvoračku energiju i da mu u tome nema premca. Dovoljno je pažljivo se uneti u teme koje je prof. Bošković, počevši od njegove poznate i priznate dok-

torske disertacije — Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici — pa dalje, brojem ne velikog ali značajnog naučnog opusa, studiozno tretirao, pa da se uveri da je to velika erudicija, svestran poznavalac istorije slovenskih jezika, praslovenskog, staroslovenskog, što mu je omogućilo da suvereno razrešava tako složena pitanja iz serbokroatistike.

Naučni lik profesora Boškovića je divan uzor mladom naučnom podmlatku, posebno mladim pregaocima koji su se uputili u traganja za naučnim tajnama albanističke jezičke nauke. Bez solidnog poznavanja slavističkih disciplina, jalovo je svako njihovo dovijanje u naporu da se razreši kakav čvor na polju onomatoloških proučavanja. Smatrajući da ima dovoljno argumenata, ja sam pre izvesnog vremena, pišući o nekim toponimima u Crnoj Gori bio ubeđen da se mesno ime *Beri* može dovoditi u vezu sa albanskim apelativom *berr, berra* »stado«, ali sam ubrzo, nakon Boškovićevih onomastičkih radova, povukao svoje izvođenje navedenog toponima; taj toponim ima antroponimsko poreklo: Berislav > Beri, Berovi (Bošković, Povodom nekih toponima, Odabrani članci i rasprave, 381, Titograd, 1978. — Crnogorska akademija nauka i umjetnosti). Zbog toga bi se svako morao čuvati rizika da mu sud o bilo kakvom naučnom pitanju bude plod površnog čitanja literature, bez kritičkog odnosa prema postavkama u njoj.

Idriz AJETI

THE ALBANIAN LANGUAGE IN COMPARATIVE STUDIES OF PROF. BOŠKOVIĆ

Summary

Prof. Bošković, according to this communication, did not occupy himself specifically with the problems of the Albanian language. However, the author is anxious to point out that Bošković, being a distinguished Slavic comparatist and the highest authority in the Slavic studies, possesses a good knowledge of Indo-European languages, including Albanian.

The fact that Bošković is conversant with the comparative Indo-European linguistics is clearly shown in his book *An Outline of the comparative grammar of Slavic Languages — Phonetics* (1968) and *Morphology* (1985).

Bošković substantiates the validity of particular linguistic findings in Slavic languages by quoting examples from Albanian in addition to numerous examples from other Indo-European languages.

Talking of the Y sound preserved in the speech of the South Slavs, Bošković points out that it illustrates a) the Old Slavonic language, and

b) the oldest Albanian loans from South Slavic languages, in which the Slavic *Y* became substituted by *U* (kulë=kyla, matukë=motyka, karrugxxxrdgov rdgov rdgov rdgov rdgov umlhw rdgovc rdgov rdgovrdg të=koryto).

The Slavic semivowels in Slavic loan words from Albanian are also substituted by two distinct phonemes: *u-i*.

As regards the double substitution of Indo-European palatals in Albanian, Prof. Bošković agreed with Brugmann.

The author of this paper shares the opinion of most Slavic scholars that Prof. Bošković is undoubtedly among the best authorities on Serbo-Croatian, especially on matters concerning its creative potential.

